

ЕДНА ГРУПА МЕТАИНФОРМАЦИОННИ ОПЕРАТОРИ В БЪЛГАРСКАТА РАЗГОВОРНА РЕЧ

0. Различаването на метакода от езиковия код е следствен резултат от разбирането на естествения език като знакова система за предметно изразяване. Метаезикът е език, обясняващ (или говорещ за) друг естествен език (Якобсон, 1960). Следователно, метаезикът се използва за описване на естествения (или природния) език (Бахтин, 1979).

Често в българската разговорна реч предметното изразяване се преплита с метаинформационни елементи (т.нар. **о п е р а т о р и** или формули), които в известен смисъл съединяват цялото изказване, свързано с даден предмет. Метаинформационните оператори са чужди тела от гледна точка на предаване на информация (Бончаровски, 2000).

1.0. Ще разгледаме някои от метаинформационните оператори (Стефанова, 2001) в българската разговорна реч, които подпомагат за установяване на връзката между позната информация и новата информация. От комуникативна гледна точка познатата информация е по-малко важна от новата. Този въпрос е свързан с функционалната перспектива на изказването. Обикновено елементите, съдържащи познатата информация, се намират в началото на изречението, а съдържащите новата информация – в края. Това, че дадена информация е позната следва: от предходния контекст; от положението ѝ в рамките на разговорния акт, от общото познание на подателя, съответно на получателя.

Метаинформационните оператори, отбелязващи границите между познатата и новата информация и същевременно изпълняващи и комуникативно нюансиране на информацията в изказването, можем да разделим на:

- Метаинформационни оператори за **й е р а р х и з и р а н е**;
- Метаинформационни оператори за **к о р и г и р а н е**.

1.1. С помощта на **метаинформационните оператори за йерархизиране** подателят на информация отчита коя част на текста смята за важна и коя за по-малко важна (второстепенна), т.е. тези оператори показват

частите на изказването, които са: важни или по-малко важни, интересни или по-малко интересни; съдържащи изключително емоционална сила или без емоционална сила.

С такава функция са например следните оператори: **това също; още повече; даже повече и колко повече; всъщност; тъкмо, точно и още повече от това (и освен това); преди всичко; особено; в крайна сметка; нота бене; което е най-важно; което е интересно; за разлика; недостатъчно** и т.н.

Части от изказването могат да бъдат йерархизирани и с помощта на такива метаезикови формули, които според подателя могат да носят по експлицитен начин важна информация. Имам предвид формули като: **трябва особено да се наблегне; това е много важен въпрос; това изключително важно събитие; този много интересен въпрос; трябва да се спомене непременно; трябва да се каже; особено да се подчертае; да се даде превес** и т.н. Например: РС: – *В днешния диспут бих искал особено да подчертая положителното въздействие на атмосферата.*

Да погледнем по-отблизо действието на някои йерархизиращи езиковия текст метаинформационни оператори като **и също; и още**, които недвусмислено оказват силно влияние върху линейното протичане на изказването и подчертават тази част, която стои след оператора.

Например: *Това е единственият път, който води към града и също направен преди войната.* Операторът **и още** съдържа такива семантични компоненти, чието значение е: “към това ще прибавя и още нещо важно”. Например: РС: – *И той ли пееше?*

РР: – *Охо, някога отдавна, и още как хубаво пееше!!*

Подобри по семантика са метафоричните оператори **всъщност, още повече, освен това**. В операторите **още повече и всъщност** можем да забележим съкращението на такива метаезикови конструкции като “трябва да се добави”; “трябва да прибавим” и т.н., т.е. означава това, че към досегашната информация прибавяме нова, важна. Например:

(1) РС: – *Имаше прощаване, всъщност цяла сватба!!*

(2) РС: – *Ожени се повторно – още повече, взе много по-млада от него!*

(3) РС: – *В селото имаше празненство, освен това двойно.*

Операторите **точно и тъкмо** в своята метаинформационна функция подсилват тази част, за която е станало дума по-рано, много често ремата.

Например: РС: – *Тъкмо* към този доктор се обърнахме за помощ.

РС: – *Точно* той ме метна!;

РС: – *Тъкмо* това бе разликата!

РС: – Трябва да добавя, че *точно* събирането на марки беше хобито му.

Друг йерархизиращ оператор е изразът *не стига*, който в метаезикова си функция показва, че в изказването се явяват две, едно след друго следващи, информационни полета и второто поле ще бъде важно допълнение на първото. Операторът може да изпълнява и експресивна функция, ако е придружен от подходяща експресивна интонация. Например:

РС: – *Не стига* че го откриха, но го и набиха!;

РС: – *Не стига* че падна, ами изпусна и автобуса.

РС: – *Не стига*, че ми се развика, ами и шамар ми заши!

Подобно значение има и метаинформационният израз *още повече*. Той показва, че информационното поле не казва всичко и така последвалата информация носи основни допълнения. Например: РС: – *Петко се ожени, още повече* взе за жена по-възрастна от него.

За подчертаването на важността на отделни текстови части служат такива оператори като *което е важно; което е основно; което е най-важно; което е най-интересно; което е особено важно, което е особено значимо и т.н.* Например: РС: – Трябва да се чете специализираната литература и *което е най-важно* – систематично.

Това, че дадени текстови части са интересни, се отбелязва и с такива метаинформационни оператори като *което е интересно, което е особено интересно, интересна работа* и т.н. Например: РС: – Те следват тази политика и *което е най-интересно*, без въобще да я разбират.

Има и такива оператори, които показват второстепенността на дадена част спрямо стоящите пред нея, т.е. че съдържа по-маловажна информация. Такива са *между другото и впрочем*. Например:

РС: – В София има такава фирма, *впрочем* – не съм много сигурен.

(1) РС: – Казват, че са приятели, *между другото* трудно е да си ги представи човек като приятели.

(2) РС: – Беше изключителна постановка, *между другото* аз съм я гледала някога по телевизията.

По-интересен е често употребяваният в разговорната реч метаинформационен оператор *между другото*, който свързва две информационни полета. Той отваря ново информационно поле, което има слаба връзка с

предходната информация. В тази му функция можем да го интерпретираме по следния начин:

- “внимание, откривам ново информационно поле – по-маловажно и стоящо в слаба връзка с предходното” (вж. 1);
- “съобщавам информация, която не е толкова важна като предходната и е второстепенно информационно поле” (вж. 1, 2);
- ако значението му е “прибави още нещо”, тогава той предполага и нов семантичен компонент (вж. 2).

Появата на семантичен компонент със значение на “съобщавам второстепенна информация” е предизвикана от факта, че метаинформационният оператор *между другото* въвежда нова тема в репликата, т.е. йерархизирано отразява внезапната промяна на темата. Операторът може да създаде нова синтактична връзка с един или повече компоненти (от по-рано), свързани в израз към по-рано прозвучалото информационно поле. Например: РС: – *Ти, между другото, добре го каза, ако някой е некадърен за политика, по-добре е да не се пробва.*

В определен контекст метаинформационният оператор има само това значение – “прибавям още една нова информация”. В такъв случай не говорим за йерархията на текстовите елементи. Например:

(1) РС: – *Вчера бях в Министерството и между другото – нищо не направих:*

(2) РС: – *Трябва да съм вежлив с хората, между другото, надявам се, че ме смятат за такъв.*

В много случаи, когато участва този оператор, той се явява между два отрязъка от текста и е противопоставящ. И в сравнение с предходното, въвежда по-малко важно съдържание. Например:

(1) РС: – *Отивам на гости, между другото – без настроение.*

(2) РС: – *Бих пил една ракийка, между другото, днес няма да шофирам.*

(3) РС: *Купете цвете, без мирис е, между другото – много красиво цвете!*

(4) РС: – *Георги е добър, между другото – много свестен човек.*

Изразът *между другото* може да стои и в началото на простото изречение и можем да интерпретираме по следния начин – “като казвам това, знай, че не трябва вече да се търси” и съответно – “знай, че не знам”. Например: РС: *Между другото* има ли виновен?!

РС: – *Между другото, питам се дали той заслужава доверие.*

Струва си да се добави, че този метаезиков израз освен описаната метаезиковата функция, може да означава фатическа провокация, когато е придружен от елемента **и**. Например: *И между другото остави ме на мира!*

В разговорната българска реч можем да срещнем такива метаезикови оператори, които йерархизират на експресивно ниво съобщението. В тази функция езиковият текст предварително означава експресивната част.

Например: (1) РС: – *Задържаха го, **даже** го изправиха пред съда.*

(2) РС: – Би трябвало да продължи работата по проекта, **дори** да не остане шеф.

1.2. Както е известно, един от основните параметри на разговорната реч е спонтанността, която е чужда на писмения език. Подателят на писмен текст докрай обмисля съдържанието и формата на текста. Разговорните текстове се създават в една непринудена обстановка, тъй като подателят няма време да обмисли докрай това, което има да казва и съвсем пък няма време да избира съвършената, т.е. най-подходящата форма, затова често се налага да коригира казаното. Подателят се концентрира върху това какво казва, а не как го казва, а в по-официални текстове се опитва да се прикрепи към моделите на писания език. Спонтанността на говоримия език се изразява преди всичко в специфичното синтактично построение на разговорната реч!

Говорните текстове са създадени без никаква предварителна подготовка и по време на комуникативния акт се появяват такива езикови поредици от изречения, където са типични: липса на логическа връзка между отделните изречения; започнати и недовършени изречения; стилистично нюансиране и т.н.

Мислите са по-бързи от речта, затова често се налага по време на разговор да се коригира говоримият текст и да се използват **метаинформационни оператори за коригиране**. Понякога едно мислим, а друго казваме. Започваме по време на разговор изречение, но не го довършваме, защото усещаме грешката и се опитваме да я поп равим. Осмисляме съответната грешка и начина на поправяне, като алгоритъмът за това е през отчитане на грешката и отричане на грешния елемент до набелязване на желания компонент и съответно неговото реализиране. Твърдението можем да илюстрираме със следните примери:

РС: – *Лошо се изразих (сгреших) не е Иван, а Стоян;*

РС: – *Дойде с кола, **по-точно** (сгреших) с такси.*

Не само самата корекция, но и различните ѝ компоненти помагат да се осветли по-добре значението на текстокоригиращите елементи (или сигнали), които могат да се обобщят в метаезикови лексикони. Виж например ролята на различните метаинформационни оператори в следните диалогови реплики:

- (1) *Ще ти купя плодове, **лошо се изразих**, не плодове, а банани.*
- (2) *Ще ти купя бонбони, **прощавай**, шоколад имах предвид.*
- (3) *Обади се, **какво казвам**, дойде на крака да каже.*
- (4) *Пристигна с автобус, **какво говоря** – с трамвай.*
- (5) *Няма го, **т.е.** не е идвал днес.*
- (6) *Дойдох навреме, **съответно** очаквам похвала.*
- (7) *Искам едно хлебче, **по-скоро** една кифла.*
- (8) *Искам този хляб, **всъщност** – другия.*
- (9) *Ще се срещнем след 9 или **по-точно** в 10.*
- (10) *Купи ми това цвете, или **по-добре** онова.*

От тези реплики се вижда, че коригиращите сигнали можем да разделим в две групи:

• **имплицитни**, като напр.: ***по-скоро, т.е., съответно, или пък, извинете, простете, при все това, по-скоро обратното, псувни, сакрални изрази;***

• **експлицитни**, като напр.: ***лошо казах, не казах правилно, сгреших, лошо се изразих.***

За метаинформационните имплицитни елементи изпълняваната коригираща функция е второстепенна. Те могат да коригират, защото в тази си функция се явяват като съкращения на по-дълъг израз. Елиптичните изрази като напр.: ***извинявай, прощавай*** са вероятни съкращения от изразите “извинявай, прощавай – заблудих се”; а ***по-скоро*** – “по-скоро това трябва да се каже” и т.н.

Определени сигнали изразяват корекция по експресивен начин, във формата на възклицание. В тези случаи, когато допуснатото объркване, съответно грешка, се превръща в емоция. Например:

РС: – ***О, господи! Лошо се изразих!***

РС: – ***По дяволите! Не трябваше да казвам това!***

РС: – ***Мътните го взели! Какво направих!***

Въведената техника в коригирането на текста показва определена подредба, закономерност, регламент. Основна причина е, че обикновено създаването на текста спира на този момент, който подателят на информация желае да поправи. В такъв случай в разговора следва пауза, която дава

възможност на подателя да обмисли корекцията, след това да намери новия елемент и най-накрая следва поправеният елемент. Ако евентуално липсва операторът, който означава корекцията, тогава функцията се заема от паузата или съответно от ударението на дадения елемент, който се поправя.

Обикновено в процеса на коригиране замества нежелания елемент с такъв, който принадлежи към същия лексемен клас. Например:

РС: – *Дойде Иван, **какво** говоря – Стоян;*

РС: – *Ще си правят мебели, **по-точно** кухненски шкафове;*

РС: – *Срещнахме се оня ден, **т.е.** в сряда.*

Понякога поправката не е нищо друго освен граматично изменение. Случва се подателят да не завърши започнатия грешен компонент, а да започне неговото поправяне. Например: РС: – *Дайте ми едно късо ка..., **извинявайте** не кафе, а чай!*

Всъщност, отричането се намира в дълбоката структура на изразяващите корекция сигнали. Но в разговорната реч много често явление е по-рано отбелязана корекция да се яви по експлицитен начин само след отричането на грешния елемент, като например в репликата: – *Тази година се запознах с него, **всъщност** не тази, а миналата.*

Направените по време на акта на говорене поправки на езиковите съобщения, са същевременно и подаване на нова информация. От което следва, че семантичната същност на езиковото съобщение от преди корекцията не съвпада със съдържанието след корекцията, защото след нея има разширено информационно поле.

2.0 От казаното дотук можем да обобщим:

1. В разговорната реч изразите, посочващи йерархизиране и комуникативна поправка са метаинформационни елементи. Междутекстовата им роля показва, че тези елементи не принадлежат към основния текст, но спомагат решително за линейното протичане на основното изказване.

2. Сигналите за йерархизиране и за корекция съединяват основното изказване, т.е. вземат участие в организацията на говорния текст като оператори. Корекцията свидетелства, че по време на езиковия комуникативен акт подателят извършва такава интелектуална дейност, по време на която създава, размества, подобрява говорното съобщение с цел да изпълни най-добре комуникативната си функция.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Бахтин, 1979:** Бахтин, М. М. Эстетика словесного творчества. М., 1979.
2. **Бончаровски, 2000:** Janusz Banczerouski. Metainformacion strukturak a nyelv viszoveg sikjan. – In: A nyelv es a nyelvi kommu nikacio ala pkerdesei. ELTE, Budapest, 2000.
3. **Стефанова, 2001:** Стефанова, М. Метаинформационни структури в диалогичното общуване. – В: Юбилеен сборник в чест на 70-годишнините на проф. П. Пашов и проф. Т. Бояджиев. Шумен, 2001.
4. **Якобсон, 1960:** Jakobson, R. Linguistics and Poetics. – In: Style in Language, Cambridge, 1960.